

Gunnar Grendstad og Per Selle

Kultur som levemåte

Kulturteori er en nyere statsvitenskapelig teori som er hentet fra sosialantropologi inspirert av Durkheim. Teorien krysser to dimensjoner av sosial orden, grid (sosiale distinksjoner og autoritetsforhold som påvirker hvordan individ handler med hverandre) og group (de sosiale grensene som folk setter mellom seg selv og andre), og kobler utfallsrommene til kulturelle holdninger. Dette gir en typologi med fire kulturer eller levemåter: fatalisme, individualisme, egalitarisme og hierarki. Kulturteori kontekstualiserer rasjonalitet og utvikler holdepunkter for å analysere stabilitet og endring. Teorien legger funksjon til ulike levemåter for bedre å forstå konflikter. På denne måten kan ikke ideologier flyte fritt fordi de er så tett knyttet til de sosiale relasjonene som de legitimerar. På samme måte er preferanser endogent gitt. De blir kontinuerlig reforhandlet gjennom måten vi organiserer våre liv på.

“In recent decades, the social sciences have witnessed a dissociation between the studies of values, symbols, and ideologies and studies of social relations, modes of organizing, and institutions. Cultural studies proceed as if mental products were manufactured in an institutional vacuum, while studies of social relations ignore how people justify to themselves and to others the way in which they live. One of the most important contributions of our sociocultural theory, we believe, is bringing these two aspects of human life together.” (Thompson, Ellis and Wildavsky, 1990: 21).

Innledning

I løpet av 1970 årene formulerte den britiske antropologen Mary Douglas en kulturteori (1970; 1975; 1982a; 1982b; 1987; 1992), som amerikaneren Aaron Wildavsky senere overførte til statsvitenskapen (1982; 1984a; 1984b; 1985; 1987). I samarbeid med den britiske antropologen Michael Thompson og statsviteren Richard Ellis utarbeidet Wildavsky hovedboken *Cultural Theory*. Et av deres forholdsvis ubeskjedne siktemål var “to modernize social science by detaching it from the overdeterministic and unqueer assumptions in which it is at present trapped” (Thompson *et al.*, 1990: 85).

I denne artikkelen skal vi kort vise hvordan kulturteorien er bygget opp og hvor den henter inspirasjon fra. Vi skal prøve å få fram hvorfor denne teorien, trass i teoretiske problem og empiriske utfordringer, siden midten av 1980-tallet har gitt oss viktige faglige impulser.

Vi starter med å gi en oversikt over teoriens oppbygning og sentrale teoretiske elementer. Kultur består av levemåter som plukker opp og rettferdiggjør ulike saksforhold. Vi diskuterer skillet mellom levemåter og saksforhold ut fra nyere kategoriseringsteorier. Dernest diskuterer vi noen av teoriens interne motsetninger og deler av den kritikken som har vært reist mot teorien. Siden ingen samfunnsvitenskapelig teori kan løse alle ontologiske og epistemologiske problem blir det også viktig å se hvorledes teorien klarer seg i konkurranse med andre teorier. Vi ser hvordan kulturteorien står i forhold til nyinstitusjonell teori samt radikalisme-konservatisme og materialisme-postmaterialisme dimensjonene. Til slutt gir vi en kort oversikt over noen av de områder der kulturteorien har fått empirisk gjennomslag.

Gunnar Grendstad og Per Selle

Kultur som levemåte

Kulturteori er en nyere statsvitenskapelig teori som er hentet fra sosialantropologi inspirert av Durkheim. Teorien krysser to dimensjoner av sosial orden, grid (sosiale distinksjoner og autoritetsforhold som påvirker hvordan individ handler med hverandre) og group (de sosiale grensene som folk setter mellom seg selv og andre), og kobler utfallsrommene til kulturelle holdninger. Dette gir en typologi med fire kulturer eller levemåter: fatalisme, individualisme, egalitarisme og hierarki. Kulturteori kontekstualiserer rasjonalitet og utvikler holdepunkter for å analysere stabilitet og endring. Teorien legger funksjon til ulike levemåter for bedre å forstå konflikter. På denne måten kan ikke ideologier flyte fritt fordi de er så tett knyttet til de sosiale relasjonene som de legitimerar. På samme måte er preferanser endogent gitt. De blir kontinuerlig reforhandlet gjennom måten vi organiserer våre liv på.

“In recent decades, the social sciences have witnessed a dissociation between the studies of values, symbols, and ideologies and studies of social relations, modes of organizing, and institutions. Cultural studies proceed as if mental products were manufactured in an institutional vacuum, while studies of social relations ignore how people justify to themselves and to others the way in which they live. One of the most important contributions of our sociocultural theory, we believe, is bringing these two aspects of human life together.” (Thompson, Ellis and Wildavsky, 1990: 21).

Innledning

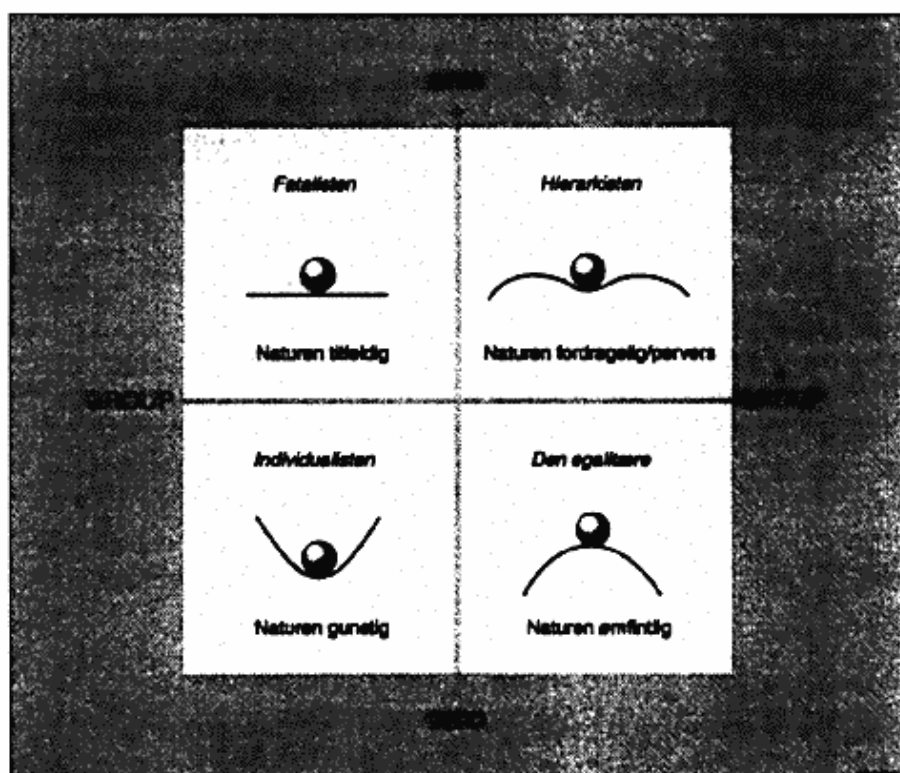
I løpet av 1970 årene formulerte den britiske antropologen Mary Douglas en kulturteori (1970; 1975; 1982a; 1982b; 1987; 1992), som amerikaneren Aaron Wildavsky senere overførte til statsvitenskapen (1982; 1984a; 1984b; 1985; 1987). I samarbeid med den britiske antropologen Michael Thompson og statsviteren Richard Ellis utarbeidet Wildavsky hovedboken *Cultural Theory*. Et av deres forholdsvis ubeskjedne siktemål var “to modernize social science by detaching it from the overdeterministic and unqueer assumptions in which it is at present trapped” (Thompson *et al.*, 1990: 85).

I denne artikkelen skal vi kort vise hvordan kulturteorien er bygget opp og hvor den henter inspirasjon fra. Vi skal prøve å få fram hvorfor denne teorien, trass i teoretiske problem og empiriske utfordringer, siden midten av 1980-tallet har gitt oss viktige faglige impulser.

Vi starter med å gi en oversikt over teoriens oppbygning og sentrale teoretiske elementer. Kultur består av levemåter som plukker opp og rettferdiggjør ulike saksforhold. Vi diskuterer skillet mellom levemåter og saksforhold ut fra nyere kategoriseringsteorier. Dernest diskuterer vi noen av teoriens interne motsetninger og deler av den kritikken som har vært reist mot teorien. Siden ingen samfunnsvitenskapelig teori kan løse alle ontologiske og epistemologiske problem blir det også viktig å se hvorledes teorien klarer seg i konkurranse med andre teorier. Vi ser hvordan kulturteorien står i forhold til nyinstitusjonell teori samt radikalisme-konservatisme og materialisme-postmaterialisme dimensjonene. Til slutt gir vi en kort oversikt over noen av de områder der kulturteorien har fått empirisk gjennomslag.

Kulturteori - oppbygning og struktur

Kulturbegrepet viser på den ene siden til holdninger, ideologier og verdenssyn. På den andre siden viser begrepet til sosiale relasjoner. Varige kombinasjoner av holdninger og sosiale relasjoner kalles for kulturer eller levemåter.¹ Oppbygningen av kulturteori er som følger. To sentrale dimensjoner av sosial orden, *grid* og *group*, danner fire distinkte kulturer: fatalisme, individualisme, egalitarianisme og hierarki (se figur 1). De fire kulturene kan parvis kombineres inn i politiske allianser som opererer innenfor et politisk system eller regime.² Kulturene, alliansene og regimene setter oss i stand til å predikere en rekke politiske prosesser, strukturer og utfall.

To dimensjoner

Kulturteorien tar utgangspunkt i en grunnleggende antakelse: Det viktigste i folks liv er hvordan de vil leve med andre mennesker og hvordan de vil at andre mennesker skal leve med dem. For å gripe varige sosiale relasjoner må man unngå en dimensjon som strekker seg fra individualisme på den ene siden til kollektivismen på den andre. Det vil si at man ikke skal handle "as if the increase in individual freedom could only be traded against decreases in group strength" (Douglas, 1982a: 191). Siden hverken individsentrerte kategorier eller gruppedlemskap alene gir den fulle rekkevidden av mulige sosiale strukturer, må man isteden bruke kategorier hvor begge er tilgjengelige som muligheter (Douglas, 1970; 1982a).

Grid og group dimensjonene er generelle og griper variasjonene i en persons sosiale organisering. *Grid* peker på de sosiale distinksjoner og autoritetsforhold som påvirker hvordan individer handler med hverandre. *Group* gir oss de sosiale grensene som folk setter mellom seg selv og andre. Svarene på de to sentrale spørsmålene "hvem er jeg?" (group) og "hva skal jeg gjøre?" (grid), har store konsekvenser for beslutninger som folk tar. Disse to centimetre av fakta setter folk i stand til å generere milevis av preferanser (Wildavsky, 1984b; 1987). Kulturteorien er derfor en anvendbar teori innenfor politiske og organisatoriske problemer: "All the arguments taking place in families, churches and sports clubs are about whether the institution shall draw its group boundary closer, or relax it, apply its rules more strictly, create more rules or relax them all" (Douglas, 1982a: 5).

Fire kulturer

Ved å sette grid og group dimensjonene vinkelrett på hverandre, får vi fire typer av sosiale relasjoner: fatalisme (sterk grid og svak group), individualisme (svak grid og svak group), egalitarianisme (svak grid og sterk group), og hierarki (sterk grid og sterk group).³ Avledet fra uavhengige dimensjoner på samme analysenivå, behandler teorien de fire kulturene som gjensidig utelukkende og samlet uttømmende. Hver type av sosial relasjon genererer en egen ideologi eller naturmyte. Disse mytene refererer til fire styrbare og stabile oppfatninger om naturen. De kan omtales som et økosystem og illustreres som en ball i et landskap (se figur 1). Naturmytene er sanne og falske samtidig fordi hver av dem griper en bit av det sosiale erfaringsgrunnlag. Hver naturmyte er koblet til en særegen type av sosiale relasjoner. En naturmyte blir tatt for gitt og blir ikke problematisert av dem som legitimerer sine sosiale relasjoner med den.

Den hierarkiske kulturen er en levemåte som definerer individets plass i et kollektiv gjennom sterke regler og faste rolledefinisjoner. Som et offer for den opprinnelige synd trenger individet sosiale institusjoners støtte og veiledning. Naturen består av avgrensede ressurser som må utvinnes og fordeles etter fastsatte regler. Naturen er derfor fordragelig og tilgivende innenfor visse grenser. Men dersom reglene krenkes og grensene overskrides, vil systemet bryte sammen. Den hierarkiske kulturen opprettholdes og styres gjennom prosedyrelighet.

Hierarkiske organisasjoner er ofte store og komplekse. De består av mange ulike nivåer hvor arbeidet er rutinisert og oppgavene er spesialiserte. Alle individer har fått tilskrevet sin plass og utfører sine oppgaver ut fra definert arbeidsdeling. Hierarki er institusjonalisert autoritet hvor lederskapet etableres og overføres etter faste regler og prosedyrer. Ved at ledelsens beslutninger presses nedover og støtten sluses oppover, vil det hierarkiske lederskap ha stor støtte. Hierarkiske ledere følger de formelle reglene. Dersom noe går galt, blir skylden lagt på sosiale avvikere.

Vi kan for eksempel finne tunge innslag av den hierarkiske kulturen i mange religiøse organisasjoner. Det klassiske byråkrati, med faste kompetanseområder, forvaltning gjennom saksdokumenter, og hvor det rutiniserte arbeidet utføres etter bestemte regler, vil også være preget av en hierarkisk kultur.

I den individualistiske levemåten har individene stor handlefrihet og minimale kollektive bindinger. Denne kulturen vil hevde at individet er godt. Overlatt til seg selv vil individet være i stand til å skape det beste for alle gjennom frivillig samarbeid. For individualisten vil naturen være gunstig som et overflødhets-horn fordi dens ressurser vil være tilgjengelige i takt med individenes kreativitet til å skape dem. Den beste styringsmekanismen for en slik system vil være individenes sjanselighet.

Individualisten kan godta et minimum av ledelse for å sikre en anstendig konkurranse og for å overvåke kontrakter mellom individer. Men siden autoritet har en tendens til å vokse, ønsker individualisten å begrense lederes funksjonstid til kun å gjelde et enkeltstående problem. Når problemet er løst, må lederen derfor gå. Følgen av dette er at individualistiske kulturer er mer interessert i å kvitte seg med ledere enn å skaffe seg dem.

Individualistiske organisasjoner vil være små, fleksible og ha færrest mulige nivåer. Organisasjonene vil ofte være oppgaveorienterte og basert på medlemmenes ekspertise. Den individualistiske kulturen vil være dominerende i organisasjoner som er basert på individuelle beslutninger i nettverk og for eksempel i de organisasjoner som fremmer nyliberalistiske ideer.

Den egalitære kulturen er en levemåte som består av individuell frihet og kollektiv tilhørighet. Individet er født godt og har en likverdig status med alle andre. Naturen har begrensede ressurser og er opprettholdt av en skjør og ømfintlig balanse hvor den minste endring kan føre til katastrofale konsekvenser. Individet sin status og synet på naturen fører til at egalitære organisasjoner har flate strukturer hvor goder og belønninger fordeles blant medlemmene etter prinsippet om resultatlighet.

Gjennom kravet om individuell likeverdighet møter egalitære organisasjoner to beslutningsproblemer. For det første krever beslutninger en kollektiv deltakelse hvor medlemmene diskuterer seg fram til konsensus (i små grupper skjer dette gjerne ved at medlemmene sitter i en sirkel). For det andre avviser egalitære organisasjoner kompromisser fordi de undergraver forestillingen om indre renhet og er en innrømmelse av legitimiteten til hierarkiets repressive institusjoner og individualistenes markedskonkurranse.

Siden den egalitære kulturen holdes oppe av langt sterkere kollektive enn individuelle bindinger ("high group" og "low grid"), kan individenes krav overgå deres forpliktelser til organisasjonen. Dersom den egalitære kulturen gjennomsyrrer store organisasjoner, kan det utvikles misunnelse mellom undergrupper og framvekst av gratispassasjerer.

Men dess mindre en egalitær kultur kan individualisere straff og belønning, dess mer støter organisasjonen på problemer med medlemmenes forpliktende deltakelse. Problemet er derfor at egalitære kulturer kan trenge langt mer ledelse enn de er villige til å støtte. Den egalitære kultur sitt lederskapsdilemma, dvs. at ledelse oppfattes som sosial ulikhet, kan løses på to måter. Enten kan organisasjonen akseptere en karismatisk leder som erstatning for formell autoritet. Eller egalitære organisasjoner kan godta kortsiktig lederskap hvor posisjonene sirkulerer blant organisasjonens medlemmer.

Egalitære organisasjoner artikulere ofte systemkritikk. Eksempler på organisasjoner med tunge innslag av egalitær kultur kan være religiøse vekkelsesbevegelser, økosentriske miljøvernorganisasjoner, kvinnebevegelser, samt organisasjoner som tar opp i seg "ny politikk".

Den fatalistiske kulturen er en levemåte der individene har få personlige ressurser samtidig som de befinner seg utenfor sosiale nettverk. Naturen og omgivelsene oppfattes som tilfeldig, uoversiktelige og upredikerbar. Fatalister faller altså utenfor de tre "aktive" kulturene i samfunnet: de finner ingen plass hverken i individualistens nettverk, de egalitæres grupper eller hierarkiens byråkratier. Uten å støtte seg til andre er det vanskelig å etablere oversikt; det er bare å klare seg som best en kan fra dag til dag.

Fordi fatalisten oppfatter verden så tilfeldig, har han liten tro på at det nytter å samarbeide med andre. Den fatalistiske kulturen har derfor lite grunnlag for å kunne danne basis for noen organisasjon. I utgangspunktet vil ikke den fatalistiske kulturen etterspørre lederskap. Men siden den sosiale isolasjonen også kan skape avhengighet til andre, vil kulturen gi stor støtte til et lederskap som kan bidra til å redusere sosial usikkerhet.

Med utgangspunkt i en sosial isolasjon og omgivelsenes tilfeldige styring, gjenstår bare håpet om å vinne i Viking Lotto. Eksempler på sosiale grupper med tunge innslag av fatalistisk kultur kan derfor være langtidsarbeidsledige, velferdsstatens marginaliserte klienter og minstepensjonister.

En typologisk teori som kobler ideologier og sosiale relasjoner må basere seg på antakelser som ikke umiddelbart kan etterprøves empirisk. Kulturteorien er båret oppe av tre slike antakelser. For det første sier samsvarsbetingelsen at ideologi og sosiale relasjoner ikke kan kombineres vilkårlig. Dersom de blir feilkoblet, vil de ikke legitimere hverandre. For at ideologi og sosiale relasjoner skal kunne henge sammen, gjenreiser samsvarsbetingelsen funksjonalisme innenfor subsystemer. For det andre sier umulighetsteoremet at det bare er kulturteoriens fire levemåter som kan være varige over tid. Det er bare disse fire levemåtene som kan ha den "riktige" sammenkobling av ideologier og sosiale relasjoner. Og for det tredje, basert på antakelser om konkurranse og gjensidig avhengighet, sier variasjonsbetingelsen at det ikke kan være færre enn fire kulture tilgjengelig. I skiftende mønster leverer en kultur noe som en annen kultur er avhengig av. For eksempel er det bare den hierarkiske kultur som kan opprettholde kontraktsforholdene for den individualistiske kultur (Thompson *et al.*, 1990: 2-4).

Teoretiske påvirkninger og implikasjoner

Ved å legge vekt på samhandling, integrasjon og konflikt, avviser kulturteorien samfunnsvitenskapens dominerende perspektiv om det isolerte individ. Vi er ikke i stand til å forstå verdier, normer og sosial handling uten å trekke veksler på den sosiale konteksten.

Til en viss grad ligner kulturteori på nettverksanalyse ved at den plasserer individet innenfor et sett av sosiale relasjoner (Burt, 1979; Wellmann, 1983). Men kulturteorien vektlegger i langt sterkere grad sosial og moralsk orden

(Wuthnow *et al.*, 1984). Innenfor rammen av kulturteori kan vi ikke forklare valg eller institusjoner uten å forstå livets normative aspekter.

Men kulturteorien er ikke en teori om presosiale verdier, normer og meninger som binder den sosiale handling slik vi finner det innenfor den Parsons-inspirerte funksjonalismen (Parsons, 1951). En slik posisjon ville medføre at den sosiale handlingen er bestemt av et kulturelt mønster og et symbolsk system som først er eksternt bestemt og deretter internalisert i personligheten. I motsetning til dette deterministiske perspektivet hevder kulturteorien som en samhandlingsteori at mening springer ut av den pågående interaksjonen.

Tilsynelatende knytter dette kulturteori til fenomenologisk inspirert teori. Både kulturteori og fenomenologisk teori knytter meningsbærende handling til sosiale relasjoner. Teoriene ønsker derfor å bryte både med det "oversosialiserte" og det "undersosialiserte" menneske. Men fenomenologiske teorier legger vekt på det interne og gir derfor subjektet primat (Gergen og Gergen, 1982). Kulturteorien har derimot et helt annet utgangspunkt, selv om vi holder kulturteoriens typologiske tilnærming utenfor. Kulturteorien er sterkt inspirert av Durkheim. Det er ikke primært det enkelte individ som skaper verden og som konstruerer sine omgivelser med utgangspunkt i individ-interne forhold. I mye større grad er det de ytre objektive omgivelser som bestemmer valgmulighetene for individet.

Klassisk og moderne/postmoderne politisk og sosiologisk teori hevder at skillet mellom det tradisjonelle og moderne samfunn er fundamentalt. Men kulturteorien forneker et slikt skille og forutsetter at alle levemåtene til enhver tid finnes i alle typer av samfunn. Variasjonene består i at levemåtene varierer i størrelse og opptrer i ulike kombinasjoner. Riktignok er det store skiller mellom "tradisjonelle" og "moderne" samfunn når det gjelder teknologisk utvikling. Men dette skillet kan ikke i seg selv ha noen betydning for å klassifisere levemåter. Teknologi er allerede innvevd i sosial organisering og frigjør ikke det moderne mennesket fra sosial kontroll (Thompson *et al.*, 1990: 23; Schwarz og Thompson, 1990; Rayner, 1992).

Videre påstår kulturteorien at dikotomiene stat-marked og individualisme-kollektivism er utilstrekkelige fordi de forflater endring og blander sammen det som skal være atskilt. Kulturteoriens svar er å lage fire kategorier som er sentrale for å forstå konflikter i samfunnet. I denne typologien er skillet mellom individualisme og egalitarianisme spesielt interessant: "There is a world of difference between those who wish to reduce authority so as to promote individual differences, and those who reject authority so as to reduce individual differences" (Wildavsky, 1982: 47). Og ved å utlede fatalisme som en fjerde kategori, dobler kulturteorien konvensjonell begrepsvarisjonen. Teorien argumenterer derfor for at typologien er mer analysekraftig enn klassiske sosiologiske teorier fordi de åpner for rikere studier av endring. Det blir langt flere veier å gå, samtidig som en ikke kan gå hvor som helst.

Ved å profilere levemåter som typologier, viser kulturteorien hverken uendelig forskjeller eller lammende enhet. Med dette avgrenser teorien relativisme ("constrained relativism", Schwarz og Thompson, 1990) ved å legge vekt på

ulikheter mellom typer snarere enn å legge vekt på forskjeller og likheter innen typene. Ved å sette kulturer opp mot hverandre, stimulerer teorien komparative analyser og knebler ulike varianter av det antropologiske veto: "not in my tribe".

Kategorisering

For en typologisk teori er det viktig å avklare hvilken status kategoriene har. Hvordan kategoriene er konstituert har betydning for hvilke forventninger vi kan ha til teorien, og til hvordan vi kan tolke funnene. I korthet går problemet ut på å skille mellom saksforhold og kulturell rettferdiggjøring.

I utgangspunktet kan kulturene framstilles som en samling klassiske kategorier hvor man oppfyller en liste av nødvendige egenskaper for å kvalifisere for medlemskap. Dette har vært en oppfatning blant kulturteoretikere som har kommet oftere til uttrykk gjennom bruk av kategoriene og mindre gjennom en diskusjon av kategoriernes forutsetninger.⁴ Men i streng forstand medfører klassiske kategorier at alle medlemmer har alle egenskaper felles og at ikke noe enkelt medlem derfor kan eksemplifisere kategorien bedre enn andre medlemmer: det vi vet om ett medlem vil vi også vite om alle de andre (Rosch *et al.*, 1976).

Dette er en urealistisk forutsetning. Problemet er videre at i de tilfeller medlemmene i en kategori har minst en enkelt egenskap felles, kan ikke denne egenskapen konstituere kategorien dersom ikke-medlemmer også har denne egenskapen. Vi finner derfor sjelden en enkelt egenskap som må være tilstede for at man skal kunne konstituere en kultur.

Rayner (1987; 1992) har påpekt at vi bedre kan forstå kulturteoriens domene av sosiale relasjoner ut fra Wittgensteins kategori om *familielighet*. En slik tilnærming åpner for at to medlemmer av samme kategori ikke nødvendigvis har en enkelt egenskap felles som binder dem til kategorien (Wittgenstein, 1968). Vi kan videre hevde at kulturteoriens andre domene, kulturelle holdninger, er en type kategori hvis medlemmer heller ikke behøver å dele noen egenskap for å være inkludert i kategorien. Men for de kulturelle holdningene passer *stjernekategori* ("radial category", Lakoff, 1987) bedre enn familielikhetskategorien.

Forskjellen mellom en familielikhetskategori og en stjernekategori går på prototypenes dekningsområde. En prototype er det beste eksempelet vi kan finne innenfor en kategori. Innenfor familielikhetskategorien vil det ikke være noen prototype som framviser *alle* kategoriens egenskaper. Det betyr at en familielikhetskategori bare består av sekundærkategorier. For stjernekategorien vil primærkategorien være prototypen der alle kategoriens egenskaper er representert. Men dersom vi ønsker å spesifisere en stjernekategori, behøver ikke to av sekundærkategoriene å ha noen egenskaper felles med hverandre uten gjennom sin generalisering til prototypen. Stjernekategorier har derfor mindre variasjon enn familielikhetskategorier.

Dersom vi velger å legge klassiske kategorier til grunn for å forstå kategoriene i kulturteorien, oppstår definitoriske uenigheter. Det hevdes at konkurranse

er en konstituerende egenskap ved individualismekulturen (Thompson *et al.*, 1990). Men da tvinges vi til å plassere den ikke-konkurrerende "individualismen" innenfor en annen kultur. Innenfor alternative måter å kategorisere på, for eksempel familielighet og stjernekategori, kan vi derfor finne individualisme som både har og ikke har konkurranse. Tilsvarende vil Mary Douglas sin oppfatning av et hierarki som "a caring hierarchy" på mange måter nærmest framstå som som en kjærlig krysning av den katolske kirke og den dannede kostskole. Men hierarki i en slik tapning får verken tak i hovedegenskaper ved Webers hierarki eller statsdepartementer hvor konkurransen om opprykk innenfor hierarkiet er intens.

Realismen og fleksibiliteten i kulturteorien øker når vi forlater forutsetningene om nødvendige betingelser. Men til gjengjeld reduserer vi muligheten for prediksjon og kausalitet. En *tilstrekkelig* betingelse for at en begivenhet skal finne sted er en omstendighet i hvis nærvær begivenheten må hende, mens en *nødvendig* betingelse for at en spesiell begivenhet skal finne sted er en omstendighet i hvis fravær begivenheten ikke kan hende. Ved tilstrekkelige betingelser, kan vi alltid slutte fra årsak til effekt. Men ved nødvendige betingelser kan vi bare slutte fra effekt til årsak. Når en kategori har en rekke ulike egenskaper hvor ingen enkelt av dem trenger å være tilstede i alle medlemmene i kategorien, har vi en pluralitet av betingelser hvor vi ikke slutte fra effekt til årsak (Copi og Cohen, 1990).

Ta eksempelet om de egalitæres påståtte vegetarianisme: "a corporate executive could be a vegetarian if she viewed her eating style as part of egalitarian family or club relations" (Wildavsky, 1991a). Dette er en noe forkjær framstilling, fordi den antyder at egalitarianisme og vegetarianisme er to sider av samme sak. Egalitære, for eksempel, kan se seg tjent med å framstå som vegetarianere. Men det betyr ikke at det er noen nødvendig kobling mellom en gitt kultur og en kulinarisk overbevisning. Det sentrale er at egalitære vil *rettferdiggjøre* sin vegetarianisme med en egalitær begrunnelse (for eksempel at dyr er mennesket likeverdige), mens en individualist kan rettferdiggjøre sin vegetarianisme med en individualistisk begrunnelse (for eksempel at mennesker kan spise hva de vil). Men andre ganger kan også vegetarianisme rettferdiggjøres på en måte som ikke kulturteorien fanger opp, for eksempel at man ikke har råd til å kjøpe kjøtt.

Vi må skille mellom hva som er et *saksforhold* og hva som konstituerer kulturteoriens kategorier: observasjonen at hinduer er vegetarianere er interessant i en *kulturnominalistisk* forstand, men det er ikke umiddelbart interessant i kulturteoriens forstand. Derfor må vi skille mellom ulike begrunnelser ("justifications") for det å være vegetarianer. Det er kulturteoretisk interessant at vegetarianisme kan *rettferdiggjøres* ut fra dyrenes likeverdige status med mennesker, fordi vi da har å gjøre med en egalitær kultur. Å spise grønnsaker fordi man ikke har råd til å kjøpe kjøtt er interessant ut fra økonomiske etterspørselsteorier, men det kan ikke gjelde som noen kulturteoretisk begrunnelse.

Det er derfor nødvendig å skille mellom de fire kulturteoretiske begrunnelsene som hver er konstante, universelle og som opprettholder hver sin leve-

måte, og andre begrunnelser som ikke støtter noen signifikante levemåter. Kulturteorien argumenterer videre for at de fire begrunnelsene og levemåtene er kontekstuavhengige. På den annen side finnes det en nærmest uendelige mengde av saker som kan gjøres tilgjengelige for alle levemåter. Kulturene trekker veksler på sakenes kontekstavhengige og instrumentelle egenskaper.⁵ En lang rekke saker kan koopteres uten å være en konstituerende del av kulturene.

Det er i hovedsak kulturteoriens typologiske stil som utfordrer og blir utfordret av andre deler av samfunnsvitenskapen. Vi går derfor over til å se på kulturteoriens forhold til andre samfunnsvitenskapelige teorier og hvordan kulturteorien plasserer seg i generell samfunnsvitenskapelig debatt.

Ekstern kritikk og interne motsetninger

Flere sentrale diskusjoner i samfunnsvitenskapen kan knyttes opp mot kulturteorien. Vi starter en slik diskusjon med å se på hva slags teori kulturteorien er. Deretter ser vi på forholdet mellom kulturteoriens dimensjoner og sosiale mønstre. Endelig diskuterer vi konflatering, koherens, endogene preferanser og individuelle valg, samt skillet mellom kultur som symbol og instrument.

Typologi og universalitet

En samfunnsvitenskap som generelt er imot teoretisk basert typologisering vil lete etter likheter i det tilsynelatende ulike (det universelle) eller den er opptatt av det historisk unike. En typologisk teori som kulturteorien, derimot, søker etter det kvalitativt ulike i det tilsynelatende like. Kulturteorien forutsetter dermed at levemåter er universelle og kontekstuavhengige. Kontroversen omkring graden av universalitet og kontekstuavhengighet henger sammen med grunnleggende forskjeller mellom weberiansk og durkheimiansk inspirert teori, mellom "case"-basert og variabel-basert strategi, eller mellom funksjonell og "genetic" (historisk konkret) forklaringstype (Ragin og Zaret, 1983; Berntzen og Selle, 1992). Derfor kan også kulturteoriens forhold til historien oppfattes som problematisk (se Friedman, 1992 og Ellis, 1993). Kulturteorien kan sies å søke en middelvei mellom "the uniqueness of historical events and the generality of historical laws" (Ellis, 1993: 98). Når kulturteorien således søker transhistoriske generaliseringer om typer av sosiale system, er det en søking som i dag ikke gir mening til hoveddelen av sosial teori.

Dimensjoner og sosiale mønstre

Mary Douglas (1982a) hevder at grid og group dimensjonene er sentrale og nødvendige for å få fram kulturteoriens forklaringer. Når kulturteorien skal presenteres, er det dimensjonene som ligger i bunn. Michael Thompson (Schwarz og Thompson, 1990) på sin side hevder at grid og group dimensjonene egentlig er et pedagogisk knep. Det er de forutgående sosiale mønstre som klargjør relasjonene mellom kulturene. Kulturene er en form for sosial organisering som avspeiler forskjellige system eller mønstre i naturen. Mønstrene er universelle og gjelder til enhver tid som muligheter. Men vi kan ikke predikere overgangen fra det ene mønster til de andre med noe som helst sik-

kerhet. Her er Thompson påvirket av moderne naturvitenskap (fysikk), og særlig "kaosteori". Da har vi egentlig med en annen type av teori å gjøre: mønstrene vokser ikke ut av sosiale kategorier; mønstrene forårsaker sosiale kategorier (see Thompson, 1984, Schwarz og Thompson, 1990).

Tar vi imidlertid reguleringsmekanismene om grid og group på alvor, kan vi i enkelte tilfeller oppdage at all sosial regulering kan tilbakeføres til den ene av dimensjonene. Dersom vi ikke klarer å gjøre grid-dimensjonen ekstern, vil all sosial regulering komme fra gruppe-dimensjonen (Wuthnow *et al.*, 1984; Selle, 1988). Rent teoretisk forsøker teorien å skille mellom de to. Men i praksis har det vært vanskelig å holde dimensjonene uavhengig av hverandre. Under visse betingelser er grid et resultat av group. Andre ganger får grid tilført det som group ikke kan ta seg av.

Videre kan det være en svakhet at koblingen mellom sosiale relasjoner (grid-group) og kulturelle holdninger er for mekanisk. På den ene side er de sosiale relasjonene godt beskrevet og forklart. På den andre siden illustreres gjerne de kulturelle holdningene med "naturmytene" som er hentet fra teorier om økosystemer. Men det er ikke alltid slike argumenter er like overbevisende; for eksempel, hvorfor de egalitære sosiale relasjoner nødvendigvis opprettholder en myte om naturen i en skjør balanse. Eksemplene som trekkes fram er ofte for ekstreme til å være generaliserbare; vi kan akseptere korrelasjon, men ikke nødvendigvis kausaliteten (Thompson *et al.*, 1990: 7ff). Dette peker tilbake på diskusjonen om kategorisering og om hvor mange konstituerende egenskaper som et medlem i kategorien har. Ekstreme eksempler som omhandler sosiale relasjoner og naturmyter kan derfor være lite representative.

Konflatering og sammenheng

Et av de fortsatt uavklarte områdene i kulturteori har vi valgt å kalle vertikal konflatering.⁶ Vertikal konflatering innebærer å slå sammen individet og organisasjon/institusjon til ett analysenivå. En konsekvens av dette er at kulturteorien kan miste individtrekkene når de kontekstuelle ambisjonene tar overhånd (Grendstad og Selle, 1995).

Dette kan delvis ha å gjøre med at kulturteorien opprinnelig er utviklet fra feltstudier i Afrika og senere overført til det moderne samfunn. Det betyr at *face to face* kontakt spiller en avgjørende rolle for å definere sosiale relasjoner og levemåte. Men det moderne mennesket inngår i store institusjoner med lite ansiktskontakt. Han mottar store deler av sin informasjon fra upersonlige media, som spiller en helt annen rolle enn bare for en generasjon siden. Det gjør selve defineringen av sosiale relasjoner mer kompleks enn tidligere og reiser spørsmål om sammenheng i levemåte er mulig for det moderne vestlige mennesket. Hvilken rolle størrelse i seg selv spiller for sosial organisering er ikke tilfredstillende diskutert i kulturteorien. Størrelsen er igjen knyttet til den interessante, men problematiske nedbrytningen av skillet mellom det tradisjonelle og moderne samfunn.

Med utgangspunkt i det sosiale individ (Wildavsky, 1991b), kan vi etablere analyseenheten enten som organisasjonen (Rayner, 1992), eller som det sosia-

liserte individ (Dake og Wildavsky, 1992; Johnson, 1991). I den ene enden av en slik dimensjon finner vi det koherente individ; i den andre enden finner vi den koherente kultur. I kulturteoriens tidlige fase ble det sammenhengende individ sterkt understreket, ikke bare sammenhengende kulturer. Nyere versjoner av teorien vektlegger et mer realistisk utgangspunktet der ingen av oss er plassert bare i en kultur på et gitt tidspunkt. Vi kan være plassert i alle kulturer samtidig og framstå med et firfoldig ego som et "self-contained regime" (Thompson *et al.*, 1990: 265). En slik posisjon gjør kulturteori langt mer omfattende, men samtidig mer uklar fordi den ikke kan gjøre rede for de store måleproblemene som dette innebærer (se Renn, 1992).

Det tidlige interessante forsøket på å føre sammen voluntarisme og determinisme blir i praksis borte, selv om man fremdeles argumenterer for at individet velger, dvs. har betydelig grad av autonomi (Ellis, 1993). Når individet blir et produkt av de ulike kontekstene det inngår i, står vi i praksis tilbake med ren kontekstualisme. Det blir umulig å se noe individuell personlighet. Vi blir ikke fortalt noe om ulike former for sosialisering, dvs. kvalitative forklaringer på hvilken type kontekst som er viktigere enn andre. De opprinnelige og sentrale spørsmål i kulturteorien (i.e. hva er viktigst for meg som individ, hvilken kultur er min, hvordan skal jeg forholde meg til andre, og hvordan ønsker jeg at andre skal forholde seg til meg?), drukner dermed i kontekstualisme.

Med utgangspunkt i individets møter med kontekstmangfoldet, kan ikke kulturteorien bidra til å sortere ut hvilke institusjoner som er viktigere enn andre. Men hvis vi ikke på et teoretisk nivå kan avgjøre hvilke kontekster som er de kritiske, kan vi i siste instans sitte tilbake med like mange kontekster som vi har individer. Dette har igjen store konsekvenser for kulturteorien sitt syn på endring. I siste instans blir enten individet eller institusjonen overflødig.

Sammenheng og "moderne" teori

Diskusjonen om sammenheng kan også knyttes til en viktig teoriretning med dype røtter i moderne tid. Denne retningen er tydeliggjort gjennom Daniel Bell (1976) i sine arbeider. Bell klargjør på et tidlig tidspunkt det som skal bli selve kjernen i den "postmoderne" retningen. Perspektivet hevder at den kulturelle sfæren er autonom og lever sitt eget liv helt eller delvis uavhengig av sosiale relasjoner. Økonomi, kultur og politikk er skilt ut som separate sfærer med sin egen logikk. Det betyr at vi ikke kan bruke sosiale relasjoner, dvs. folks levemåter, for å avgjøre kulturell ståsted eller preferanser. Teoriretningen vektlegger livsområdenes fragmentering og oppsplitting (Loytard, 1984) og er reflektert i den moderne valgforskningens oppfatning om økende volatilitet. Mangel på helhetsfølelse og sammenheng i tilværelsen er et hovedkjenne-tegn ved det moderne menneske, mens frikoblede samfunnssfærer er et hovedkjenne-tegn ved det postmoderne samfunnet.

I tolkingen av hva dette betyr for grad av autonomi og menneskelig frihet, finner vi to hovedretninger. Den ene retningen ser at handling styrker seg på bekostning av struktur: enkeltmennesket blir friere til å bestemme innholdet i sin egen eksistens. Den andre retningen ser ikke dette som økende frihet, men

som en økende individualisering: Individet blir så sterkt knyttet til omgivelsene og går så i ett med dem det kan ikke bryte ut (se for eksempel Fish, 1989).

Kulturteorien kan betraktes som et forsøk på å finne en posisjon mellom handling og individualisering selv om en i praksis ofte ender i kontekstualisme. Struktur påvirker menneskelig handling i avgjørende grad, men ikke i så sterk grad at mennesket bare blir et produkt av omgivelsene (Gergen og Gergen, 1982). Det er ideelt sett et handlende individ vi har å gjøre med, et individ som påvirker sine egne omgivelser og som ikke bare er en passiv mottaker (Ellis, 1993: 93).

Endogene preferanser, koherente aktører og individuelle valg

Kulturteorien hevder at individer skifter kultur når avviket mellom det forventede og det faktiske blir for stort. Men troverdigheten i teoriens endringsperspektiv avhenger om en klarer å inkorporere endogene preferanser, koherente aktører og individuelle valg (Selle, 1991a; 1991b; Wildavsky, 1991b; Friedman, 1992; Ellis, 1993). Kulturteorien kan betraktes som en antropologisk beslutningsteori som søker å skille mellom vaner og beslutninger. Det er gjennom sentrale beslutninger en aktiviserer kulturen og blir klar over hvem man er og hvor man hører hjemme. Dette har konsekvenser for synet på endring som blir forklart ved teorien om *overraskelse* (Thompson *et al.*, 1990; Schwarz og Thompson, 1990). Kulturteorien sier at en bryter ut av vanen og endrer kultur når overraskelsen bidrar til at avstanden mellom kulturell forventning og faktisk resultat blir for stor. Overraskelsen tvinger en til å tenke gjennom sammenhengene for derigjennom å endre standpunkt og ståsted.

Men teorien om overraskelse kan bare fungere om vi har å gjøre med genuin individualitet. Hvordan kan du avgjøre om noe er galt dersom det ikke finnes en individuell kulturell dypstruktur som er din og som definerer deg som menneske? Dersom det ikke er individet som finner ut dette, må det være kulturen selv. Det er noe helt annet og problematisk, fordi det betyr både en usynlig hånd og en ekstrem kontekstualisme, dvs. determinisme (Selle, 1991a; 1991b; jf. Wildavsky, 1991b).

Forsøket på å etablere individuell autonomi og samtidig holde kontekstualismen på avstand er teoretisk løfterikt. Men resultatet av forsøket er fortsatt uavklart fordi endringsteorien er for rudimentær. Dermed risikerer vi å ende opp med god gammeldags funksjonalisme på et sub-nivå hvor omgivelsene overstyrer et tilsynelatende fritt individ.

Denne diskusjonen knytter an til spørsmålet om eksterne versus interne preferanser. I diskusjonen om ulike valg sjanser står vi enten overfor en form for hyperrasjonalt som innebærer kulturtilpasning eller determinisme. Eller så klarer kulturteorien, slik Ellis synes å mene, å gi det kontekstpåvirkede individet handlingsrom nok til at det er rimelig å kalle det fritt (Friedman, 1992; Ellis, 1993). Dette avhenger av om en analytisk og empirisk klarer å synliggjøre valg sjanser i ulike kontekster gjennom grundige etnografiske data (Friedman, 1992).

I deler av forskningen så langt har det vært vel mye "parsimony": Man har trukket svært sikre konklusjoner på et ofte spinkelt grunnlag. For "parsimoni-

ske" konklusjoner fører til hyperrasjonalitet og ren kontekstualisme, dvs. i retning av at det er kulturen mer enn individet som velger.

Kultur som instrument

Det har vært hevdet at kulturteorien ikke klarer (eller ønsker) å skille mellom en kulturs symbolske og instrumentelle side (Laitin, 1988; see Wildavsky, 1988). Vi er et stykke på vei enig i denne kritikken. Vel er det greit å få servert en teori som ikke gjør all politikk til strategisk manipulering og interessekamp, men det er grenser for hvor langt man kan frigjøre seg fra det strategisk manipulative, som vi vet spiller en viktig rolle i politikken.

Om vi ser bort fra Rayner (1992), har kulturteorien ikke åpnet for muligheten for instrumentell bruk av kultur, dvs. interessemanipulering ved hjelp av kulturelle symboler (Edelmann, 1964; Laitin, 1988). Kulturteorien diskuterer ikke dette eksplisitt fordi kravet om sammenheng medfører at mennesket handler med utgangspunkt i noe det tror på. Etter vårt syn har kulturteorien som følge av dette også tatt for lett på spørsmålet om makt. Det er derfor uheldig at skillet mellom det symbolske og det instrumentelle reduseres i teorien.

Den kritikk vi har diskutert innenfor rammene av kulturteori må vi selvsagt ta alvorlig. Men det kan reises like alvorlige innvendinger mot en nærmest hvilken som helst annen samfunnsvitenskapelig teori fordi ingen teori kan løse alle ontologiske og epistemologiske problemer. Det beste vi kan håpe på er å utvikle teorier vi finner intellektuelt tilfredsstillende samtidig som de kan hjelpe til med å forklare interessante empiriske utfall. Derfor går vi nå over til å se hvordan kulturteorien står empirisk og i konkurranse med alternative teorieretninger.

Komparative og empiriske erfaringer med kulturteorien

Det er alltid mulig å bekrefte en teori på en eller annen avhengig variabel. Men en slik bekreftelse ville være en altfor billig seier dersom den ikke ble utført i konkurranse med andre teorier. Og siden ingen teori kan forventes å forklare alt, er det et teoretisk imperativ å teste flere teorier samtidig mot en rekke ulike fenomener. Men sammenlikningen må ikke bare utføres med den ideelle teori, men med alternative teorier. Dermed kan vi utvikle teorier ved å avdekke deres styrke og svakheter for så å avgjøre om samfunnsvitenskapen "utvikler" seg eller ikke.

Kulturteorien som en institusjonell teori

Nyinstitutionalismen er "united by little but a common skepticism toward atomistic accounts of social processes and a common conviction that institutional arrangements and social processes matter" (DiMaggio og Powell, 1991: 3). Med et slikt utgangspunkt er det kanskje ikke urimelig at nyinstitutionelle tilnærminger ofte er negativt definert: March og Olsen (1989) kritiserer samfunnsvitenskapelig teori for å være ikke-institusjonell. Kritikken innebærer at samfunnsvitenskapen er kontekstualistisk, reduksjonistisk, utilitaristisk, instru-

mentalistisk og funksjonalistisk. Samlet leverer March og Olsen (1989) og DiMaggio og Powell (1991) tunge bidrag til nyinstitusjonell teori, bl.a om kontekst, rasjonalitet og preferansedannelse. Disse bidragene er samtidig et fundamentalt oppgjør med økonomisk inspirerte teorier om rasjonelle valg.

Kulturteori kommer imidlertid den ikke-institusjonelle kritikken i forkjøpet ved å argumentere for at en varig kobling mellom sosiale relasjoner og kulturelle holdninger danner institusjoner i betydninger av levemåter eller kulturer. Dersom kulturteorien har rett i at de fire kulturene fatalisme, individualisme, egalitarianisme og hierarki er de eneste levemåter som kan eksistere over tid (i.e. umulighetsteoremet, se ovenfor), vil kulturteorien ikke bare være en typologisk versjon av den nye institusjonalismen. Teorien vil også reflektere institusjoners teoretiske populasjon.

Dersom vi leser nyinstitusjonell tenkning inn i kulturteorien og sammenholder den med March og Olsens og DiMaggios og Powell nyinstitusjonalisme, vil det være store likhetstrekk, for eksempel på områder som kontekst, rasjonalitet og preferansedannelse. Men kulturteoriens durkheim-inspirerte og typologiske tilnærming gjør den samtidig grunnleggende ulik de to andre tilnærmingerne på viktige dimensjoner.

March og Olsen (1989) har valgt en strategi hvor enhver regularitet blir en form for institusjonalisme. Men i mangel av en typologi vil denne induktive strategi gi en uendelig institusjonalisme så lenge ingen kriterier avgjør hvilke mønstre som er kvalitativt forskjellige fra hverandre og hvilke som er beslektet. DiMaggio og Powell (1991) har valgt å redusere variasjon ved å hevde at det vi observerer rundt oss er langt mer likt enn ulikt. Men i mangel av en typologi vil DiMaggios og Powell (1991) institusjonalisme ikke klare å stoppe sin variansreduserende strategi mot fullstendig konflatering. Det er fordi de ikke på forhånd har avklart hvilke institusjonelle mønstre de forventer å finne.⁸ I forhold til disse to strategiene vil kulturteoriens typologi om avgrenset variasjon plassere seg som en mellomposisjon.

March og Olsens (1989) og DiMaggios og Powell (1991) nyinstitusjonelle teorier forspiller videre konfliktperspektivet ved å unnlate å teoretisere ut fra motsetninger. Ved å trekke veksler på sitt typologiske rammeverk tvinger kulturteorien fram en kontinuerlig komparasjon av kulturelle motsetninger. Det gjelder spesielt innenfor studiet av politikk hvor konflikt er en forutsetning.

Kulturteorien vil utføre en bedre institusjonell analyse fordi den utfører en kontekstuell repatriering av preferanser, funksjonalisme og rasjonalitet. Selv om både kulturteorien og nyinstitusjonell teori er enige om at institusjoner genererer og former preferanser, så er det bare kulturteorien som foreskriver hvor mange hovedtyper av preferanser som finnes og hvor disse kommer fra. Og mens March og Olsen (1989) og DiMaggio og Powell (1991) forkaster funksjonalisme på grunn av dens systemiske besværligheter, gjenreiser kulturteorien funksjonalismen innenfor en typologi med multippel likevekt.

Inntrykket er også at nyinstitusjonell rasjonalitet forblir uklar så lenge den er uspesifisert "begrenset". Til gjengjeld gjenreiser kulturteorien all rasjonalitet ved hjelp av ulike kulturer ("biases"). Stenging er ikke lenger bare et spør-

mål om psykologisk kapasitet, tid eller trange budsjetter, men om hvilke informasjonskilder som er legitime og tilstrekkelige og hvilke som ikke er det.

Kulturteori og rational choice

Kulturteorien er beslektet med rational choice ved å vektlegge sammenhengen mellom mål og middel, selv om kulturteorien ikke aksepterer eksogene preferanser. Men kulturteorien går utover rational choice enfoldige og tautologiske rasjonalitetsbegrep ("han handlet rasjonelt fordi det var i hans interesse") fordi teorien kontekstualiserer rasjonalitet i fire ulike levemåter. På den annen side er kulturteorien også beslektet med institusjonell teori ved å vektlegge rutiner og vaner. Men kulturteorien går også utover institusjonalismens tautologiske handlingsbegrep ("han handlet riktig fordi det var passende for organisasjonen") fordi kulturteorien tilbyr fire typer institusjoner som har hver sin "appropriate behavior" (se Lockhart og Coughlin, 1992; Hood og Peters, 1994).

I to nyere artikler diskuterer Wildavsky rational choice i sammenheng med kulturteorien. I en kritikk av Jon Elsters metodologiske individualisme, hevder Wildavsky at det ikke er mulig å redde teorien om rational choice ved hente normer inn i modellene på en ad hoc basis. Teorien om rational choice har derfor langt mer å hente ved å ta systematisk hensyn til mangfoldet av kulturelle holdninger (Wildavsky, 1991c).

Wildavsky mener videre at teorien om rational choice kan dekke større områder og gi bedre forklaringer dersom teorien ikke bare ser *hvordan* individer får tak i det de vil ha, men også *hvorfor* de vil ha det de vil ha. Ved å kombinere rational choice' instrumentelle teori med en teori om preferansedannelse oppnår vi mer. Monokausal egeninteresse vil måtte gi plass til langt flere handlingsmotiver. Langsiktige målsettinger vil kaste lys over enkelthandlinger. Oppfatningen om hvordan institusjoner påvirker handling vil suppleres med hvordan individer ønsker å forme ulike institusjoner. Og dessuten kan vi lansere normative målsettinger og følgelig legge mindre vekt på materielle motiv (Wildavsky, 1994).

Politiske kulturer og holdninger til miljøvern

En tradisjonell tilnærming til politikk har vært radikalisme-konservatisme dimensjonen. Denne dikotomien skiller i hovdsak tilhengere og motstandere av staters intervensjoner og redistribuerende rolle i økonomien. En nyere tilnærming er teorien om materialisme-postmaterialisme som hviler på to sammensatte hypoteser. Knapphetshypotesen slår fast at individer vil prioritere de behovene som det er lite tilgang på. Sosialiseringshypotesen hevder at individer vil beholde de verdier som blir etablert i tenårene (Inglehart, 1977; 1990). Med utgangspunkt i Maslows (1954) behovshierarki hevder teorien om postmaterialisme at individer som opplever politiske sikkerhet og økonomisk trygghet i ungdommen vil utvikle postmaterialistiske verdier som selvrealisering, deltakelse, altruisme og miljøbevissthet i voksen alder.

Kulturteori har en annen tilnærming til sosialisering og politikk enn disse to dimensjonene. Kulturteorien mener for eksempel at umiddelbare institusjonel-

le tilknytninger har større betydning enn tidlig sosialisering. Dette medfører at kulturteorien gir større rom for endring i voksen alder enn for eksempel det teorien om postmaterialisme gjør. Og som en konsekvens av sin struktur vil kulturteorien trolig forklare mer variasjon ved hjelp av sine fire kulturer enn hva radikalisme-konservatisme og materialisme-postmaterialisme isolert og bipolært er i stand til å fange opp. Bipolære tilnæringsmåter blir for trange når en endring mot det ene begrepet med nødvendighet medfører at man må forlate det andre.

En norsk undersøkelse om holdninger til miljøvern⁹ setter oss i stand til å undersøke forholdene mellom disse tre teoriene empirisk (Grendstad og Selle, 1994). I kulturteorien går det et klart skille mellom individualisme og hierarki. Med utgangspunkt i hypotesen om at dette skillet er konflatert i konservatisme-begrepet viser de empiriske analysene at kulturteorien skiller fra hverandre begrepene liberalisme og autoritet ved at både individualisme og hierarki korrelerer positivt med konservatisme. Vi finner også at egalitarianisme korrelerer negativt med konservatisme, eller positivt med radikalisme, om man vil. Analysene viser også at egalitarianisme er langt lavere korrelert med postmaterialisme enn med radikalisme.

Kulturteorien hevder å ha identifisert det fatalistiske segment av befolkningen. Dette segmentet faller utenom de teoretiske elementene i radikalisme-konservatisme og materialisme-postmaterialisme dimensjonene. De empiriske analysene bekrefter disse antagelsene: fatalismekulturen er ukorrelert med de to dimensjonene.

Når vi bruker alle disse indikatorene som forklaringsfaktorer for ulike typer holdninger til miljøvern, er det kulturteoriens egalitarianisme og fatalisme som bidrar til å forklare mest, mens materialisme-postmaterialisme dimensjonen forklarer minst. Det er også interessant å merke seg at hierarkivariabelen forklarer mer enn radikalisme-konservatisme dimensjonen på en så tradisjonell konfliktlinje som økonomisk vekst versus miljøvern. Analysene fremhever videre polariseringen mellom individualisme og egalitarianisme ved at disse to kulturene viser motsatt fortegn mot forklaringsvariablene. Det indikerer at skillet mellom individualisme og egalitarianisme er en signifikant motsetningen omkring miljøvern som en ny konfliktdimensjon i samfunnet (Grendstad og Selle, 1994).

Avslutning

"The way out of social determinism is not to deny the impact of social influence on perception"
(Ellis, 1993: 115).

I denne artikkelen har vi gjort rede for hva slags teori kulturteorien er, hvordan den er bygget opp, hvor den henter inspirasjon fra og hvilke kontaktflater den har til andre teorier. Vi har også gitt eksempler på bruk av teorien og hvilke områder den har blitt anvendt innefor.

Kulturteorien sprenger de konvensjonelle dikotomiene stat-marked og individualisme-kollektivism og dobler den teoretiske begrepsvariasjonen ved å identifisere de fire kulturene fatalisme, individualisme, egalitarianisme og hie-

rarki. Vi finner særlig motsetningen mellom individualisme og egalitarianisme sentral for å forstå problemer i dagens samfunn. I tillegg har kulturteorien utkrystallisert en fatalismekultur som tidligere er helt oversett innenfor tradisjonelle paradigmer.

Teorien har kontekstualisert rasjonalitet og utviklet en typologi for å analysere stabilitet og endring. Kulturteori legger funksjon til ulike levemåter for bedre å forstå konflikter. På denne måten kan ikke ideologier flyte fritt fordi de er så tett knyttet til de sosiale relasjonene som de legitimerer. På samme måte er preferanser ikke eksogent gitt. De blir kontinuerlig reforhandlet gjennom måten vi organiserer våre liv på. I motsetning til andre teoriretninger som også legger vekt på at mening vokser fram av sosial samhandling, stopper ikke kulturteorien med å si at virkeligheten er sosialt og symbolsk strukturert. Det hindrer en i å flykte mot de skolastiske høyder eller søke tilflukt i case-studier. Slike strategier er ikke særlig egnet til fruktbare generaliseringer.

Kulturteorien har gitt viktige faglige impulser og plassert seg sentralt i samfunnsvitenskapelig debatt. Teoriens typologiske utgangspunkt presser oss mot komparasjon og mot det politisk konkrete. Det er ingen statsvitenskapelig ulempe.

Noter

1. Et tredje, men langt mindre framtreddende element i kulturteorien er handlingsstrategier (Thompson og Wildavsky, 1986; Thompson *et al.*, 1990). Dette vil ikke bli omtalt her.
2. I bredere tilnærminger tilbyr kulturteorien begrepene regime og allianse. Ved å studere de relative størrelsene av de ulike kulturene og parvis kombinere de to dominerende kulturene, får vi et bilde av det politiske regimet. Dette er den kulturelle profilen eller tyngdepunktet innenfor et gitt område eller en organisasjon. Kombinasjonen av hierarki og egalitarianisme gir *sosialdemokrati*; egalitarianisme og individualisme gir *eksepsjonalisme*; individualisme og fatalisme gir *autoritarianisme*; fatalisme og hierarki gir *totalitarianisme* (Thompson *et al.*, 1990, Wildavsky, 1991a). I tillegg kan vi identifisere to andre regimer. Individualisme og hierarki gir "establishment", mens egalitarianisme og fatalisme fortsatt framstår som navnløst. Eksempelvis er eksepsjonalismen det dominerende regimet i USA. Går vi fra det deskriptive til det analytiske, vil *allianse* referere seg til hvordan to eller flere kulturer samhandler for å oppnå felles mål innenfor et regime. De sakene som splitter blir tonet ned, mens man vektlegger saker som forener. Allianseavnavnene er identiske med regimeneavnavnene.
3. Av og til presenteres kulturteorien med en femte kultur: hermit eller eneboeren. Denne kategorien løser endel teoretiske problemer, men er av mindre praktisk interesse her (se Thompson, 1982a; 1982b; Thompson *et al.*, 1990).
4. Ellis (1993), for eksempel, skriver i tråd med klassiske kategoriers generaliseringslov: "One cannot extend the set to which one applies a term without decreasing the properties that define the term" (p. 101). Men på den andre siden følger Ellis forslaget fra Douglas (1982a) om at ikke en enkelt egenskap behøver å være representert hos alle medlemmene i kategorien (p. 123, note 79). Disse to påstandene er ikke kompatible (se Collier og Mahon, 1993 og Grendstad, 1994).
5. Se for eksempel Barsalou (1982) for en diskusjon av kategoriens kontekst-avhengige og kontekst-uavhengige egenskaper.
6. Benevnelsen står bl.a i kontrast til den horisontale konflateringen vi finner i deler av ny-institusjonell teori; dersom man ikke har parametre eller en typologi i bunnen av modellen, kan en variansreducerende strategi til slutt ende opp med null variasjon (se Grendstad og Selle, 1995).
7. Grundigere diskusjoner av dette avsnittet finnes i (Grendstad og Selle, 1995).
8. Se note 6.
9. Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste: *Undersøkelse om verdier, natur og miljø*, Bergen, 1993.

Litteratur

- Barsalou, Lawrence (1982). "Context-independent and context-dependent information in concepts", i *Memory & Cognition*, Vol. 10 (1), pp. 82-93.
- Bell, Daniel (1976). *The Cultural Contradiction of Capitalism*, London: Heinemann.
- Berntzen, Einar og Per Selle (1992). "Votes Count but Institutions Decide: The Stein Rokkan Approach in Comparative Political Sociology", *Scandinavian Political Studies*, vol. 15, no. 4, pp. 289-306.
- Burt, Ronald S. (1979). *Towards a Structural Theory of Action*, New York: Academic Press.
- Collier, David og James E. Mahon (1993). "Conceptual "Stretching" Revisited: Adapting Categories in Comparative Analysis", *American Political Science Review*, Vol. 87, no. 4, pp. 845-855.
- Copi, Irving M. og Carl Cohen (1990). *Introduction to Logic*, 8th ed., New York: Macmillan.
- Dake, Karl og Aaron Wildavsky (1992). "Theories of Risk Perception: Who Fears What and Why?", i Aaron Wildavsky, *The Rise of Radical Egalitarianism*, Washington D.C.: The American University Press.
- DiMaggio, Paul J. og Walter W. Powell (1991). "Introduction", pp. 1-38 i Powell og DiMaggio (eds.)(1991), *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Douglas, Mary (1970). *Natural Symbols. Explanations in Cosmology*, New York: Pantheon Books.
- Douglas, Mary (1975). "Environment at Risk", i Mary Douglas, (ed.), *Implicit Meanings: Essays in Anthropology*, London: Routledge and Keagan.
- Douglas, Mary (1982a). *In the Active Voice*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Douglas, Mary (ed.)(1982b). *Essays in the Sociology of Perception*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Douglas, Mary (1987). *How Institutions Think*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Douglas, Mary (1992). *Risk and Blame, Essays in Cultural Theory*, London: Routledge.
- Edelmann, Murray (1964). *The Symbolic Uses of Politics*. Urbana: University of Illinois Press.
- Ellis, Richard J. (1993). "The Case for Cultural Theory: Reply to Friedman", *Critical Review*, Vol. 7, no. 1, pp. 81-128.
- Fish, Stanley (1989). *Doing What Comes Naturally: Change, Rhetoric, and the Practice of Theory in Literary and Legal Studies*, Durham: Duke University Press.
- Friedman, Jeffrey (1992). "Accounting for Political Preferences: Cultural Theory vs. Cultural History", *Critical Review*, Spring, pp. 325-351.
- Gergen, Kenneth J. og Gergen, Mary M. (1982). "Form and Function in the Explanation of Human Conduct", i P. Secord (ed.), *Paradigms in the Social Sciences*, Beverly Hills: Sage.
- Grendstad, Gunnar (1994). "Ontological Gerrymandering and Procrustean Beds; Problems of Categorization in Social Research", *LOS-senter notat* 19/94;
- Grendstad, Gunnar og Per Selle (1994). "Comparing Theories of Political Culture in Explaining Environmental Attitudes", *LOS-senter notat* 20/94;
- Grendstad, Gunnar og Per Selle (1995). "Cultural Theory and the New Institutionalism", *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 7, nr. 1, pp. 5-27.
- Hood, Christopher og B. Guy Peters (eds.)(1994). *Rewards at the Top. A Comparative Study of High Public Office*, London: SAGE.
- Inglehart, Ronald (1977). *The Silent Revolution. Changing Values and Styles Among Western Publics*, Princeton, PUP.
- Inglehart, Ronald (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton: Princeton University Press.
- Johnson, Branden B. (1991). "Risk and Culture Research, Some Cautions", *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 22, no. 1, pp. 141-149.
- Laitin, David D. (1988). "Political Culture and Political Preferences", *American Political Science Review*, Vol. 82, no. 2, pp. 589-593.
- Lakoff, George (1987). *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Lockhart, Charles og Richard M. Coughlin (1992). "Building better comparative social theory through alternative conceptions of rationality", *The Western Political Equality*, 45(3), pp. 793-809.
- March, James G. og Johan P. Olsen (1989). *Rediscovering Institutions. The Organizational Basis of Politics*, New York: The Free Press.
- Maslow, Abraham K. (1954). *Motivation and Personality*, New York: Harper and Row.
- Parsons, Talcott (1951). *The Social System*, New York: Free Press.
- Ragin, Charles og David Zaret (1983). "Theory and Method in Comparative Research: Two Strategies", *Social Forces* (3), pp. 731-754.

- Rayner, Steve (1987). "Learning From the Blind Men and the Elephant, or Seeing Things Whole in Risk Management", pp. 207-212 i Vincent Covello, Lester B. Lave, Alan Moghissi og V. R. R. Uppuluri, *Uncertainty in Risk Assessment, Risk Management, and Decision Making*, [Advances in Risk Analysis, Volume 4], Plenum Press: New York and London.
- Rayner, Steve (1992). "Cultural Theory and Risk Analysis", pp. 83-115 i Krinsky, Sheldon og Dominic Golding (eds.), *Social Theories of Risk*, Westport Conn.: Praeger.
- Renn, Ortwin (1992). "Concepts of Risk: A Classification", pp. 51-79 i Krinsky, Sheldon og Dominic Golding (eds.), *Social Theories of Risk*, Westport Conn.: Praeger.
- Rosch, Eleanor et al. (1976). "Basic Objects in Natural Categories", *Cognitive Psychology*, 8, pp. 382-439.
- Schwarz, Michiel og Michael Thompson (1990). *Divided We Stand, Redefining Politics, Technology and Social Choice*, London: Harvester Wheatsheaf.
- Selle, Per (1988). "Frå Interesser til Preferanser? Ein Introduksjon til 'Grid'-'Group'" analyse, *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*, 4, pp. 123-144.
- Selle, Per (1991a). "Culture and the Study of Politics", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 14, no. 2, pp. 97-124.
- Selle, Per (1991b). "It Must Have Something to do with 'Logic': A Rejoinder to Aaron Wildavsky", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 14, no. 4, pp. 361-364.
- Thompson, Michael (1982a). "A Three Dimensional Model", pp. 31-63 i Douglas (ed.), *Essays in the Sociology of Perception*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Thompson, Michael (1982b). "The Problem of the Centre: An Autonomous Cosmology", pp. 302-327 i Douglas (ed.), *Essays in the Sociology of Perception*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Thompson, Michael (1984). "Among the Energy Tribes: A Cultural Framework for the Analysis and Design of Energy Policy", *Policy Science*, 17, pp. 321-39.
- Thompson, Michael, Richard Ellis og Aaron Wildavsky (1990). *Cultural Theory*, Boulder: Westview Press.
- Thompson, Michael og Aaron Wildavsky (1986). "A Poverty of Distinction: From Economic Homogeneity to Cultural Heterogeneity in the Classification of Poor People", *Policy Sciences*, 19, pp. 163-99.
- Wellman, Barry (1983). "Network Analysis: Some Basic Principles", *Sociological Theory*, London: Jossey-Bass.
- Wildavsky, Aaron (1982). The three cultures: explaining anomalies in the American welfare state, *The Public Interest*, no. 69, pp. 45-58.
- Wildavsky, Aaron (1984a). *The Nursing Father, Moses as a Political Leader*, The University of Alabama Press.
- Wildavsky, Aaron (1984b). "From Political Economy to Political Culture or Rational People Defend Their Way of Life", *Mimeo*, American Political Science Association, Annual Meeting, Aug. - Sep.
- Wildavsky, Aaron (1985). "The Logic of Public Sector Growth", pp. 231-270 i Jan-Erik Lane (ed.), *State and Market. The Politics of Public and the Private*, London: Sage.
- Wildavsky, Aaron (1987). "Choosing Preferences by Constructing Institutions: A Cultural Theory of Preference Formation", *American Political Science Review*, Vol. 81, no. 1, pp. 3-21.
- Wildavsky, Aaron (1988). Political Culture and Political Preferences, *American Political Science Review*, Vol. 82, no. 2, pp. 593-596.
- Wildavsky, Aaron (1991a). *The Rise of Radical Egalitarianism*, Washington D.C.: The American University Press.
- Wildavsky, Aaron (1991b). "What Other Theory Would Be Expected to Answer Such Profound Questions? A Reply to Per Selle's Critique of Cultural Theory", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 14, no. 4, pp. 355-360.
- Wildavsky, Aaron (1991c). "Can Norms Rescue Self-Interest or Macro Explanations be Joined to Micro Explanations", *Critical Review*, pp. 301-323.
- Wildavsky, Aaron (1994). "Why Self-Interest Means Less Outside of a Social Context, Cultural Contributions to a Theory of Rational Choices", *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 6, no. 2, pp. 131-159.
- Wittgenstein, Ludwig (1968). *Philosophical Investigations*, Oxford: Basil Blackwell.
- Wuthnow, Robert et al. (1984). *Cultural Analysis*, London: Routledge and Kegan Paul.